

УДК 351.83

Філоненко Сергій Вікторович

здобувач кафедри менеджменту і адміністрування
Харківського національного університету
міського господарства ім. О.М. Бекетова

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМ КОМПЛЕКСОМ ЯК ЕКОНОМІЧНОЮ СИСТЕМОЮ

***Анотація.** У статті досліджено основні теоретико-метрологічні підходи до державного управління промисловим комплексом як економічною системою. Визначено суб'єкт та об'єкт, принципи та критерії державного управління промисловим комплексом, а також обґрунтовано пропозиції з удосконалення такого процесу.*

***Ключові слова:** держава, державне управління, промислова політика, промисловий комплекс, господарський механізм.*

Филоненко С.В. Государственное управление промышленным комплексом как экономической системой

***Аннотация.** В статье исследованы основные теоретико-метрологические подходы к государственному управлению промышленным комплексом как экономической системой. Определены субъект и объект, принципы и критерии государственного управления промышленным комплексом, а также обоснованы предложения по совершенствованию данного процесса.*

***Ключевые слова:** государство, государственное управление, промышленная политика, промышленный комплекс, хозяйственный механизм.*

Filonenko S.V. State management of the industrial complex as an economic system

***Annotation.** The article examines the main theoretical and metrological approaches to state management of industrial complex as an economic system. Identified the subject and the object, principles and criteria government management of industrial complex and justified proposals for improving the process.*

***Keywords:** state, public administration, industrial policy, industrial complex economic mechanism.*

Постановлення проблеми у загальному вигляді. Від того, як працює промисловість, багато в чому залежить функціонування всієї економіки в цілому. Тому темпи зростання, рівень розвитку і структура промисловості – важливі показники не тільки кількісної, але і якісної характеристики народного господарства та життєвого рівня населення. Проте в результаті здійснення трансформаційних змін в економіці українська промисловість виявилася відкинутою назад як у кількісному,

так і якісному вимірі. Продумана й цілеспрямована державна промислова політика дозволяє спрямувати процес розвитку реального сектору економіки в річище таких перетворень, що зможуть забезпечити країні не лише економічну (а також і політичну) незалежність, але й гідне місце серед високорозвинених держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми державного управління промисловим комплексом як економічною системою висвітлено в працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Вагомий внесок у дослідження особливостей впливу держави на економічні відносини зробили такі вчені, як О. Алимов [1], А. Даниленко [1], А. Горський [6], Л. Дейнеко [4], В. Ємельянов [9], Т. Желюк [11], О. Зарудна [6], І. Калініченко [6], Ю. Кіндзерський [2], М. Кизим [3], Л. Клименко [9], Л. Пельтек [5], Н. Тарасова [6], К. Ткач [10], В. Трегобчук [1], В. Хаустова [12], Е. Шелудько [8], М. Якубовський [8] та ін. Ідеї та положення, викладені у працях цих авторів, стали основою для дальшого розроблення та здійснення промислової політики.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні дослідження, недостатньо висвітленими залишаються шляхи вирішення сучасних проблем впливу держави на розвиток промислового комплексу як економічної системи.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження основних теоретико-методологічних підходів до державного управління промисловим комплексом як економічною системою, а також обґрунтування пропозицій з удосконалення цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Промислова політика будь-якої країни володіє певною самостійністю й чинить значний вплив на розвиток економіки держави. Промислова політика включає внутрішні та зовнішні напрямки діяльності, визначає пріоритети розвитку й забезпечує послідовне економічне зростання в різних фазах економічних циклів.

Для досягнення високих конкурентних переваг на основі промислової політики потрібні певні передумови, що створюють умови для їх реалізації. Промислова політика одночасно має визначати і створювати умови як для ефективного поточного функціонування промисловості, так і для розвитку системотвірних промислових комплексів незалежно від видів власності підприємств.

Перш ніж спробувати позначити контури адекватної реальності сьогоденної України, варіанти її політики, потрібно, на нашу думку, коротко схарактеризувати основні елементи поняття «промислова політика» і позначити їх системний зв'язок з урахуванням специфіки економіки трансформаційного типу. Так, на думку Ю. Кіндзерського, промисловий комплекс має необхідні характеристики, властиві економічним системам загалом. До таких характеристик можна віднести відкритість і складність розв'язуваних завдань, безліч зв'язків між об'єктами, динамічність навколишнього середовища, дефіцитність ресурсів, посилення ролі людського чинника [2, с. 14].

Суб'єктами управління є інститути державної влади, органи місцевого самоврядування, що в своїй діяльності керуються Конституцією України, законами України, указами Президента України, постановами й розпорядженнями Кабінету Міністрів України.

Об'єктом управління в такому разі є промисловий комплекс держави. Аналізуючи чинники виробництва промислового комплексу, можна виокремити такі первинні елементи: трудові ресурси, природно-сировинні ресурси, енергетичні ресурси, матеріально-технічні ресурси. Ці елементи пропонується розглядати як вхідний блок. Економічні ресурси є основою діяльності промислового комплексу, що об'єднує низку галузевих груп. Можна вважати галузеві групи єдиною ланкою, у межах якої і відбувається виробничий процес, трансформаційним чинником виробництва в кінцеву продукцію промислового і споживчого

призначення.

М. Кизим наголошує, що в теорії складних систем передбачено можливість утворення певних сукупностей елементів усередині системи, що можуть розглядатися як підсистеми. Однак завдання функціонування цих підсистем мають бути підпорядковані меті функціонування всього промислового комплексу [3, с. 21]. Тому один із найважливіших аспектів будь-якого промислового комплексу – це внутрішні зв'язки, які ніби фіксують місцеві відмінності в економічних і природних умовах, а також особливості структури виробництва.

Зв'язки всередині промислового комплексу, навіть якщо їх обмежити лише виробничою потребою, досить різноманітні і відрізняються широкою розгалуженістю. Вони можуть бути розподілені на такі групи:

- зв'язки, зумовлені використанням різними підприємствами спільної інфраструктури;
- матеріально-технічні зв'язки щодо сировини, палива, допоміжних матеріалів і готової продукції;
- зв'язки з кооперування між підприємствами, що спільно беруть участь у виробництві тієї чи іншої продукції;
- зв'язки з комбінування, що гуртуються на послідовному обробленні й переробленні вихідної сировини [12, с. 17].

Домінантне становище у складі промислових комплексів властиве виробничим і виробничо-технологічним зв'язкам. Вони можуть бути «вертикальними», послідовно охоплюючи всі стадії оброблення й перероблення вихідної сировини до отримання готової продукції, і «горизонтальними» – між гілками різних «вертикальних» рядів.

Усе це дає підстави для висновку про те, що при визначенні промислової політики на тому чи іншому етапі розвитку суспільства не можна абсолютно абстрагуватися від інтересів державної влади. Саме держава формує політику, і тому твердження про те, що всякий розмін

економічних цілей і критеріїв на політичні вигоди має бути категорично виключено.

Таким чином, промислому політику слід розглядати як напрямки реалізації інтересів держави (державної влади) у сфері промислового виробництва. Якщо першочергові інтереси держави пов'язані з продовженням і посиленням ринкових перетворень, то й сутність промислової політики полягає в дальшій лібералізації (дебюрократизації) відносин у сфері промислового виробництва та створення умов для вибору суб'єктами господарювання такої поведінки, що відповідає вимогам суспільного розвитку. При цьому лібералізація не означає повної відмови від активної позиції держави з усунення всіх перешкод для економічного зростання, які не можуть бути усунені природним ходом подій.

За всієї досконалості ринкового механізму як регулятора пропорцій суспільного відтворення відповідно до постійно мінливого попиту та пропозиції до його «компетенції» входить лише порівняно вузький сегмент суспільних відносин, за межами якого залишається широкий діапазон тісно пов'язаних із ним соціальних, економічних, міжнаціональних, міждержавних та інших відносин. Ринок має суттєвий вплив на ці сфери суспільного життя, але не здатен їх регулювати. Цю функцію бере на себе держава [1, с. 31].

Слід зазначити, що роль держави в управлінні економікою якісно змінюється на різних етапах функціонування суспільства: на етапі становлення, формування ринкових відносин та в умовах функціонування вже сформованої, добре налагодженої, відрегульованої економіки зі вбудованими ринковими інститутами. Самоорганізація (а ринок – класичний зразок самоорганізації) притаманна достатньо стійким системам і малоефективна в період переходу від однієї системи до іншої. Важливо мати на увазі, що в умовах соціально-економічної трансформації принцип самоорганізації сприяє посиленню консервативної, захисної функцій,

поверненню економіки до колишнього стану, укоріненню старих тенденцій. Це дуже небезпечно. До того ж відсутність у держави вагомих регулювальних важелів у період трансформації призводить до неминучого наростання хаотичних процесів [9, с. 52]. Справа в тому, що за перехідних станів і відсутності державного втручання регулювальні функції відіграють інерційну роль, зберігаючи стару систему. Будь-яка система прагне зберегти свій колишній стан. Це стосується розподілу продукту, нормування, регулювання і т. ін. Тому на етапі проведення реформ, як це відбувається в Україні, держава має бути ще більш активною, ніж в умовах налагодженої економіки. За відсутності державного втручання на стадії формування ринкової економіки посилюється стихійний розвиток, що сприяє появі нових сил протистояння, монополізації процесів виробництва [8, с. 24].

Те, що співвідношення позаекономічних і ринкових методів цілком визначається конкретною обстановкою, підтверджується досвідом багатьох країн. Чим гостріша економічна ситуація, тим вища роль прямих позаекономічних методів; чим стабільніший стан, тим більший простір для ринкових механізмів і непрямих регуляторів (податки, кредит, ціни тощо). Однак за всіх обставин, скільки б не змінювався ступінь державного регулювання, він ніколи не міг опуститися нижче певної межі, оскільки в такому разі став би неможливим сам відтворювальний процес, а ринкові методи регулювання призвели б до таких перекосів та диспропорцій, які спричинили б непередбачувані економічні й соціальні потрясіння.

У цьому зв'язку уявляється важливим через низку економічних критеріїв вибрати пріоритети державної підтримки промислового виробництва відповідно до реалій певного етапу становлення ринкового господарства.

Перший критерій – наявність і надійні перспективи зростання платоспроможного попиту на певні види продукції та послуг.

Другий критерій – наявність конкурентних переваг того чи іншого виду виробництва.

Третій критерій – рентабельність об'єктів державної підтримки, що забезпечує самофінансування їх розширеного відтворення і поліпшення якісних параметрів виробничої бази, застосовуваних технологій і самого кінцевого продукту.

Четвертий критерій – істотний мультиплікативний вплив розвитку обраного виду виробництва, що сприяє виходу з кризи інших виробництв.

П'ятий критерій – мінімізація інфляційних наслідків державної підтримки підприємств [4, с. 31].

Господарський механізм – складне, багатоаспектне поняття. Коротко господарський механізм можна визначити як систему, що приводить в рух економіку або систему організації суспільного господарства, тобто промисловий комплекс. Основними структурними елементами господарського механізму є суб'єкти господарювання й відносини господарювання між ними. Такий суб'єкт – центральна, головна дійова особа будь-якої суспільної, господарської системи, будь-якого господарського механізму [3, с. 21].

На основі теорії ухвалення рішень господарський механізм можна визначити як суспільно визнаний механізм, завдяки якому можливе ухвалення рішень у процесі виробництва, споживання і розподілу товарів. Завдяки дії цього механізму суб'єкти визначають, хто, коли, де і для кого здійснює господарську діяльність. Головна функція будь-якого господарського механізму – організаційно-господарська (організація громадського, виробничого процесу). Господарський механізм організує виробництво заради виробництва, а отже, заради створення продукту. Продукт – головний результат функціонування господарського механізму, а створення продукту – головний функціональний закон механізму. Інша функція господарського механізму – соціально-господарська [3, с. 24].

Слід наголосити, що вплив держави на економіку справляє значний вплив також на господарський механізм, будучи одночасно і його передумовою, і одним з його найважливіших блоків.

Як безпосередня передумова господарського механізму вплив держави на економіку виявляється в актах державної влади, спрямованих на побудову господарського механізму загалом або на конструювання і монтування в господарську практику окремих блоків господарського механізму.

Цільний, органічно збалансований господарський механізм на макрорівні може бути побудований лише за активного впливу та провідної ролі держави. Повне ринкове регулювання всіх макроекономічних пропорцій за відсутності втручання держави в економіку, тобто тотальний ультралібералізм, є небажаним.

Найважливішою характеристикою діяльності як окремих суб'єктів господарського механізму, так і загалом промислового комплексу стає поняття конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність є узагальнювальним показником оцінювання виробничо-господарської, організаційної, фінансової діяльності суб'єкта господарювання, який є одночасно й суб'єктом конкурентних відносин.

Під промисловою політикою держави, на наш погляд, слід розуміти систему правових та економічних заходів, що сприяють якісній організації взаємодії та взаємовідносин галузей, підприємств промислового комплексу і забезпечують переваги конкуренції та ефективного конкурентоспроможного виробництва на основі нововведень, виходячи з соціально-економічних інтересів країни.

У зв'язку з цим пріоритетними цілями промислової політики в Україні є такі:

– збереження й розвиток науково-технічного і промислового

потенціалу України, створення пріоритету вітчизняної промисловості відповідно до чинного законодавства, забезпечення високого ступеня економічної та енергетичної незалежності [1, с. 31];

– оптимізація структури промисловості, стимулювання створення й виробництва конкурентоспроможної продукції, стимулювання виробництв, що здійснюють розроблення і впровадження наукомістких та імпортозамінних ресурсозберіжних технологій, що не поступаються світовим стандартам якості [6, с. 44];

– розвиток підприємств малого й середнього бізнесу, зокрема на базі реструктуризованих виробництв промислових підприємств, створення робочих місць;

– стимулювання розміщення на промислових підприємствах замовлень для обласних і державних потреб, захист інтересів місцевих товаровиробників і розширення їх зв'язків на міжнародному, державному й місцевих ринках товарів і послуг, розвиток ринку товарів народного споживання і виробничо-технічного призначення [5, с. 27];

– стимулювання підприємств, що забезпечують безпечні умови праці та екологічну безпеку промислової діяльності;

– попередження негативних соціальних наслідків і пом'якшення їх впливу на населення у ході реформ на підприємствах промисловості.

Відповідно до поставлених цілей реалізація промислової політики може здійснюватися на трьох рівнях.

На макрорівні визначаються загальнонаціональні цілі промислового розвитку, формуються нормативна база і державні цільові програми промислової політики, організовується взаємодія промислового бізнесу й держави при формуванні та реалізації промислової політики, здійснюється уточнення поділу компетенцій і зовнішньополітичні аспекти промислової політики.

На мезорівні регулюється формування й функціонування вертикальних і горизонтальних виробничо-технологічних комплексів, пов'язаних з випуском кінцевої продукції та територіально-виробничими комплексами.

На мікрорівні здійснюється державне регулювання сприятливих і цілеспрямовано мотивувальних умов діяльності підприємств як самостійних ринкових суб'єктів. Таким напрямкам мають відповідати функції та організаційно-управлінська структура органів державної виконавчої влади.

Основою державної промислової політики є концепція державної політики, що ґрунтується на таких засадах:

- критерії вибору пріоритетів та індикаторів для державної підтримки промисловості за галузевою ознакою, за соціальною значущістю, за економічним, технологічним та іншим показником;
- пріоритетні напрямки розвитку промисловості за галузями;
- заходи державної підтримки промисловості;
- критерії ефективності конкретних заходів державної підтримки промисловості.

Здійснюватися промислова політика може в двох напрямках. З одного боку, це визначення й реалізація шляхів і заходів державного регулювання реального сектору, з іншого – сприяння розвитку конкурентного середовища в економіці країни для максимізації ефективності виробництва.

Система державного управління промисловим комплексом як економічною системою включає в себе основні напрямки, засоби, методи і принципи державного регулювання.

В основі цієї системи мають бути такі основні принципи:

- 1) цілісність, зумовлена особливостями системи, у якій усі її частини визначені і становлять єдине ціле завдяки спільності мети створення й

функціонування (цільова ознака), розташування (територіальна ознака), управління (організаційна ознака);

2) комплексність, яка полягає в більш повному, усебічному врахуванні зв'язків, впливів і взаємодій;

3) емерджентність, згідно з якою сукупний об'єкт має якості, не властиві кожному з його елементів, розглянуті окремо, ізольовано один від одного;

4) синергізм, породжуваний не окремими частинами системи, а їх спільною дією, унаслідок чого підсумок може перевершувати суму результатів дії її частин;

5) адаптивність, яка сприяє пристосуванню до зміни зовнішніх умов або умов функціонування за допомогою зміни структури або функцій окремих елементів.

На сьогодні виокремлюють два типи державної промислової політики – загальносистемний і селективний. Загальносистемна промислова політика спрямована на створення загальних умов, що сприяють розвитку індустрії. Селективна промислова політика впливає на певні групи суб'єктів ринку (підприємства, окремі виробництва або цілі галузі).

Висновки з даного дослідження. Промислова політика має сприяти розвитку таких галузей:

1) галузі з високою доданою вартістю в розрахунку на одного працівника. Додана вартість у всіх галузях становить національний прибуток країни. Розміри доданої в різних галузях вартості в розрахунку на одного працівника є різними. Тому можна вважати, що збільшити національний прибуток можливо, змінивши галузевий профіль економіки в бік галузей з високою доданою вартістю в розрахунку на одного працівника;

2) підтримка галузей «єднальної ланки». Таку політику спрямовано на надання спеціальної підтримки галузям, що забезпечують матеріально-

технічне постачання економіки загалом. Відповідно до такого підходу розвиток промисловості, що виробляє проміжну продукцію, створює ефект мультиплікатора, стимулюючи зростання галузей, що використовують цю продукцію;

3) підтримка галузей, що мають потенціал. Промислова політика має спрямовувати ресурси в галузі, що мають значний потенціал. Безумовно, науково-технічний прогрес, змінюючи споживчі запити й порівняльні переваги, призводить до відмінностей між темпами зростання в окремих галузях, хоча не завжди можна передбачити, які галузі будуть зростати швидше. Фірми, здійснюючи інвестиційну політику, і робітники, вибираючи професію, самостійно намагаються визначити перспективні галузі.

Перспективи подальших розвідок. Слід звертати увагу на проведення промислової політики в інших країнах. Якщо країна домагається високої ефективності у виробництві будь-якого товару, то в результаті ціни на цей товар на світових ринках знизяться. Більше того, падіння цін є певним стимулом для ринку, що прагне в такому разі здійснити структурний зсув автоматично.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монограф. / [О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін.]. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
2. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монограф. / Ю.В. Кіндзерський; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». – К.: [б.в.], 2013. – 536 с.
3. Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України: монограф. / М.О. Кизим; Нац. акад. наук України, Н.-д. центр індустр. пробл. розв. – Х.: ІНЖЕК, 2011. – 301 с.
4. Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України: колективна монограф. / [Дейнеко Л.В., Шовкун І.А., Шелудько Е.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В.Дейнеко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». – К., 2016. – 278 с.
5. Пельтек Л. В. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми: монограф. / Л.В. Пельтек; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України, Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв: Вид-во

- ЧДУ, 2010. – 265 с.
6. Промисловий комплекс України: економічні трансформації та пріоритети розвитку : монограф. / [Н.В. Тарасова, І.С. Калініченко, А.М. Горський, О.С. Зарудна та ін.] – К. : Наук. світ, 2005. – 182 с.
 7. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій / відпов. ред. Ю.В. Кіндзерський. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. – 408 с.
 8. Промислова політика посткризової економіки : монограф. / [Л.В. Дейнеко, М.М. Якубовський, Е.І. Шелудько та ін.] ; за ред. Л.В. Дейнеко, М.М. Якубовського ; НАН України, ДУ «Ін-т економ. та прогноз. НАН України». – К. : Ін-т економ. та прогноз. НАН України, 2014. – 315 с.
 9. Промисловість України: тенденції, проблеми, перспективи: монограф. / [Н.В. Тарасова, Л.П. Клименко, В.М. Ємельянов та ін.]– Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 320 с.
 10. Ткач К. І. Теоретичні засади регіональної промислової політики : монограф. / К.І.Ткач ; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О. : Астропринт, 2008. – 279 с.
 11. Управління довгостроковим розвитком національної економіки: методологічні та прикладні аспекти : монограф. / Т.Л. Желюк. – Т. : ТНЕУ, 2010. – 511 с.
 12. Хаустова В. Є. Промислова політика в Україні: формування та прогнозування : монограф. / В.Є. Хаустова. – Х. : ІНЖЕК, 2015. – 380 с.

Statement of the problem. From how industry works, largely depends on the functioning of the economy as a whole. Therefore, the rate of growth, level of development and industrial structure – the most important indicators of not only quantitative but also qualitative characteristics of the national economy and the living standards of the population. However, as a result of the implementation of the transformational changes in the Ukrainian economy, the industry was thrown back, both in quantitative and qualitative terms. Sophisticated and purposeful state industrial policy to direct the process of development of the real sector of the economy in the direction of such transformation, which will provide the country not only economic (and political) independence, but also a worthy place among advanced States.

Urgency. However, despite numerous studies, remain insufficiently illuminated solutions of modern problems of state influence on the development of the industrial complex as an economic system.

The purpose of the article and task was to study the basic theoretical and methodological approaches to state management of the industrial complex

as an economic system and a justification of proposals for improving the process.

Summary. Industrial policy of any country has certain autonomy and has a significant impact on the economic development of the state. Industrial policy includes internal and external activities, defines the development priorities and provides a consistent economic growth in different phases of economic cycles.

To achieve high competitive advantages on the basis of the industrial policy requires certain preconditions that create the conditions for their implementation. Industrial policy also needs to define and create conditions for the effective functioning of the current industry, and the development of strategic industrial complexes, regardless of the types of ownership of enterprises.

Before attempting to indicate the contours of the adequate reality of today's Ukraine variants of this policy, it is necessary, in our opinion, briefly describe the main elements of the concept of "industrial policy" and designate their systemic relationship taking into account the specifics of the economy of the transformational type.

Conclusions and outcomes. Industrial policy should promote the development of the following industries:

First, it is industries with high value-added per worker. Value added in all sectors is the national income of the country. The dimensions added in the various sectors of the cost per working person are different. Therefore, we can assume that to increase the national income is possible by changing sectoral profile of the economy towards sectors with high value-added per worker.

Second, support industries "connecting link". This policy is aimed at providing special support to industries that provide logistical support to the overall economy. According to this point of view, the development of industries producing intermediate goods generates the multiplier effect, stimulating growth of industries that use these products.

Thirdly, support the industries that have potential in the future. Industrial policy needs to direct resources to an industry with great potential in the future. Of course, technological progress, changing consumer demands and comparative advantage, leads to the difference between the growth rates in individual industries, although it is not always possible to predict which industries will grow faster. Firms carrying out investment policy, and workers, when choosing a profession, are trying to identify promising sectors.

You must pay attention to the industrial policy in other countries. If a country achieves high efficiency in the production of any commodity, the price of this product on world markets falls. Moreover, the fall in prices represents a certain incentive for the market, which tends in this case to conduct a structural shift automatically.